

Schallerova Topographie jako pramen heraldiky

Schaller's *Topographie des Königreiches Böhmen* as a source of heraldry

Robert R. Novotný / robert.novotny@soapraha.cz

Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Kladno

Abstract

In addition to a wide variety of data, mostly of an economic nature, Schaller's *Topographie des Königreiches Böhmen* also provided information in several fields of auxiliary historical sciences. One of the questions in the questionnaire focused on the shape of the coats of arms of the cities and towns. This study deals with an analysis of two parts of Schaller's *Topographie* for the Boleslav and Rakovník regions from the perspective of heraldry and attempts to give an answer to the question of how far this work is still useful primarily for research into the historical development of civic heraldry.

Keywords

heraldry, Schaller's questionnaire, civic heraldry, Kingdom of Bohemia, Boleslav Region, Rakovník Region

Nejstarší systematická topografie Království českého z pera piaristy Jaroslava Schallera (1738–1809) ve svých šestnácti dílech nabídla vedle množství nejrůznějších údajů především hospodářského charakteru také poznatky z oblasti hned několika pomocných věd historických. Jedna z otázek, s nimiž se Schaller při sepisování své historické topografie obracel na své respondenty, mířila na podobu znaků měst a městeček v jejich okolí. Přestože se odkazy na Schallerem popsané blasony objevily v řadě následujících, zejména atlasových děl, zůstává jeho *Topographie* jako jeden z písemných heraldických pramenů poněkud opomíjená. Navíc heraldika dlouhodobě patří, zejména mezi laickou veřejností, k nejatraktivnějším pomocným vědám historickým.

Na úvod bude možná smysluplné alespoň krátce připomenout, že heraldika se na základě souhrnu pravidel a zvyklostí zabývá studiem znaků a erbů, jejich vznikem, užíváním a vývojem. Její podstatou jsou rozbor, popis (blasonování) a tvorba obrazového materiálu rozmanitého charakteru, základními složkami této vědecké disciplíny potom vlastní nauka o znaku (Wappenkunde), znakové právo (Wappenrecht) a umění (Wappenkunst). Mezi heraldické prameny počítáme samotné znaky a erby (např. tesané, ryté a malované, ale také v rámci dalších pomocných věd historických – numismatiky a sfragistiky) a písemné (např. díla právnícká, erbovní privilegia či erbovníky). A konečně rozlišujeme heraldiku šlechtickou, církevní, městskou, zemskou a státní, cechovní nebo občanskou.¹

Předkládaný příspěvek se pokusí zodpovědět alespoň některé z možných otázek, jež se v souvislosti se Schallerovou prací pro heraldiku nabízejí, např. nakolik jsou jeho blasony přínosné zejména pro výzkum vývoje městských znaků v současnosti či jakým způsobem s nimi pracovali pozdější autoři.

Osmnáctá, předposlední otázka dotazníku („*Was für ein Wappen führet die Stadt?*“), jímž se měl Schaller mj. s podporou pražské arcibiskupské konzistoře obrátit na duchovní správce českých farností, sama o sobě předznamenala, jaké oblasti heraldiky se podávané informace týkaly.² Právě blasony znaků měst a městeček, případně jejich pečetních znamení, tvořily gros záznamů týkajících se heraldiky, v menší míře potom erbů šlechtických, třeba při zmínkách o památkách epigrafických. Zastavme se však na moment u onoho dotazníku. Sám jsem na výraznější stopy po něm narazil pouze jednou, konkrétně ve fondu Farní úřad Bozkov ve Státním okresním archivu v Semilech. Pro svoji rešerši jsem však využil pouze fondů kladenského a semilského okresního archivu a pomínil jsem např. fond Archiv pražského arcibiskupství v Národním archivu v Praze.

Původně byli duchovní vyzváni ke spolupráci s učeným piaristou a k dodání požadovaných informací především z pamětních knih přímo do Nostického paláce v Praze, a to kurendou z 3. listopadu 1780.³ Následně v červenci 1781 byli nabádáni k poskytnu-

1 Z české heraldické literatury všeobecného charakteru zmiňme alespoň Hlaváček, Ivan: *Heraldika*. In: *Vademecum pomocných věd historických*. Hlaváček, Ivan – Kašpar, Jaroslav – Nový, Rostislav. Praha–Jinočany 1994², s. 293–319; Kolář, Martin – Sedláček, August: *Českomoravská heraldika*. 1–2. Praha 1996–1997²; Buben, Milan: *Encyklopedie heraldiky*. Světská a církevní titulatura a reálie. Praha 1994.

2 Schaller, Jaroslaus: *Topographie des Königreichs Böhmen*. Erster Teil. Rakonitzer Kreis. Prag 1785, s. 7 („Vorrede“).

3 Např. Státní okresní archiv Kladno (dále jen SOkA Kladno), Farní úřad Hořešovice, neuspořádáno, *Liber decretorum et currendarum a Reverendissimo Archiepiscopali consistorio Pragensi ab Anno 1780*, kurenda z 3. listopadu 1780: „*Intentionem suam Nobis reverenter exposuit Reverendus ac Religiosus P. Jaroslaus Schaller e scholis*

tí podkladů prostřednictvím vikářů arcibiskupské konzistoři⁴ a konečně v únoru 1782 příslušnému krajskému úřadu.⁵ V souvislosti s oficiálními výzvami ke spolupráci je však podivné, že se u některých farností, Koleč (P. Joachim Preis de Werthenpreis) a Chržín (P. Tomáš Václav Härtl) zřejmě nebudou výjimkami, objevily v registářích z konzistoriálních kurend záznamy k breve, došlému 2. srpna 1781, podle něhož se spíše kléru jakákoli podpora učenému piaristovi zapovídala.⁶

V podobném duchu uvedl svůj poměrně dlouhý zápis (téměř šest stran) v pamětní knize bozkovské farnosti také tehdejší duchovní správce P. Václav Dušek,⁷ jenž hned

piis juniorum comitum de Nostitz professor, qualiter nempe historiam seu Topographiam Boemiae concinnare, et in lucem edere velit; ad quam integre efformandam opem Nostram imploravit, dignemur a Venerabilibus dilectis parochis Archi-Dioecesis Pragensis descriptionem locorum et memorabilium juxta exhibitas Nobis quaestiones exigere. Cujus petitioni annuentes, cum opus hoc in bonum et emolumentum patriae nostrae cedat, acclusa quaestionum aliquot exemplaria vobis transmittimus, inter parochos, parochialium administratores, et capellanos locales distribuenda; ut ex libris parochialibus memorabilium descriptionem prout orator postulat, apponant, commodaque occasione Pragae ad domum Excellentissimi Domini comitis de Nostitz utpote locum commorantis scriptoris promoveant.“

- 4 SOKA Kladno, Farní úřad Hořešovice, *Liber decretorum et currendarum*, kurenda z 2. července 1781: „*Ad preces Religiosi P. Jeroslai [!] Schaller e scholis piis juniorum comitum de Nostitz professoris annuimus quidem sub die 3. Novembris anni praeteriti 1780, ut ad concinnandam Historiam seu Topographiam Boemiae Venerabili clero archi-dioecetano descriptio rerum memorabilium supplicanti transmitteretur. Quem annutum Nostrum iustis de causis harum serie revocamus, inhibentes universo Venerabili clero archi-dioecetano, ne quid simile praedicto Religioso aut alteri quocunque praetextu extradat vel transmittat. Ut autem de hac revocatione et inhibitione Nostra omnes et singuli de clero tam saeculari quam regulari tempestive certiores reddantur, praesentem ordinationem Nostram clero in tractu vicariatus vestri indilate notam facere noveritis. Hac praeterea occasione omnes et singulos archi-episcopales vicarios foraneos commonemus; ut praescriptas fassiones ecclesiarum, beneficiorum, et confraternitatum intra spatium octo dierum infallibiliter una cum suis ad Reverendissimum archi-episcopale officium deponant, nisi gravioris responsionis obnoxios se reddere velint.*“
- 5 SOKA Kladno, Farní úřad Hořešovice, *Liber decretorum et currendarum*, kurenda z 28. února 1782: „*Hac proinde occasione venerabilibus dilectis vicariis foraneis intimamus: ut, cum Reverendus ac Religiosus P. Jaroslava Schaller Scholarum piarum licentiam ab Inclito Regni Gubernio obtinuerit: ut Historiam seu Topographiam Boemiae concinnare et in lucem edere possit; documenta ex libris memorabilibus parochiarum vel aliunde desumpta juxta quaestiones ejusdem jam ante venerabili clero communicatas ad Regium Districtus Officium quantocyus transmittere non intermittant.*“
- 6 Např. SOKA Kladno, Farní úřad Koleč, neuspořádáno, *Protocollum decretorum a Reverendissimo Archi-Episcopali consistorio Pragensi per currendam patefactorum [...] ab 1777*, s. 300: „*A. 1781. Die 2. Aug. advenit nuntius, qui praeter ordinationes alias typis delas attulit ordinationem ne P. Jaroslao Schaller e scholis piis comitum juniorum de Nostitz instructori rerum memorabilium aliqua descriptio concedatur et com[m]unicatur.*“; SOKA Kladno, Farní úřad Chržín, neuspořádáno, *Novus liber extractum patentium et decretorum a Reverendissimo Archi-Episcopali consistorio Pragensi emanatarum continens conditus Anno Domini DVM popVLVs ConsCrIbebatVr in Regno Boemiae* (od roku 1771), sine pag.: „*[1781] Die 2da Augusti praesentata missiva vi cujus prohibetur, ne Patri Jaroslao Ranistae [!] monumenta quaequam pro conscribenda Topographia Boemiae com[m]unicentur.*“
- 7 P. Václav Dušek působil v Bozkově dlouhých čtyřiatřicet let (1757–1791), mimochodem nejdéle ze všech doložených tamních duchovních správců, a jeho jméno tak přirozeně nacházíme také v dobových katalech kléru, srovnej např. *Catalogus Universi Cleri Archi-Dioecetani Pragensis in cura animarum existensis. Anno MDCCLXXVII. Praegae 1777*, s. 12 („*Catalogus personarum [...] Duschek Wenc. Curatus Boskovicensis*“) a s. 55 („*Catalogus locorum [...] Boskovii. Cur. Wenc. Duschek, Cap. Math. Kramarz*“); *Catalogus Universi Cleri Archi-Dioecetani Pragensis in cura animarum existensis. Anno MDCCLXXX. Praegae 1780*, s. 11 („*Catalogus personarum [...] Duschek Wenc. Curatus Boskovicensis*“) a s. 3 („*Catalogus locorum [...] Boskovii. Cur. Wenc. Duschek, Cap. Math. Kramarz*“); *Catalogus Universi Cleri Archi-Dioecetani Pragensis in cura animarum existensis. Anno MDCCLXXXI. Praegae 1781*, s. 11 („*Catalogus personarum [...] Duschek Wenc. Curatus Boskovicensis*“) a s. 3 („*Catalogus locorum [...] Boskovii. Cur. Wenc. Duschek, Cap. Math. Kramarz*“).

zpočátku zmínil jak dvě konzistoriální kurendy, tak i skutečnost, že přestože byly otázky zaslány v němčině, odpovídal česky.⁸ Duškův popis se přímo odkazoval na Schallerův dotazník třeba i poznámkami in margine, shodujícími se s některými z položených otázek, např. s oběma úvodními („*Der Name, die Beschaffenheit, die Lage, und der Kreis des Orts? Hat dieser Ort allzeit den jetzigen Namen geführt, oder ist er geändert worden?*“)⁹ či s v pořadí desátou („*Was giebt da für Merkwürdigkeiten?*“).¹⁰ Nakonec však byl ve čtvrtém díle *Topographie* publikovaný záznam o tomto významném regionálním poutním místě výrazně kratší a od textu bozkovského faráře odlišný.¹¹ Na závěr svého zápisu P. Dušek zmínil, že jeho odpověď na dotazník měla být Schallerovi odeslána prostřednictvím libušského vikáře P. Mořice Maxe (mimochodem, řada svazků ve Sbírce starých tisků v turnovském Muzeu Českého ráje, zejména z bývalé tzv. Libušské farní knihovny, jím byla v osmdesátých letech 18. století po zrušení řádových domů zakoupena a opatřena vlastnoručním ex libris).¹² Tento krátký exkurs do hledání Schallerova dotazníku můžeme uzavřít konstatováním, že v relaci bozkovského faráře celkem přirozeně jakoukoli zmínku o heraldickém znaku nenajdeme.

Ale zpět k hlavnímu tématu tohoto příspěvku. Vzhledem k Schallerem uváděnému počtu měst a městeček se v celém jeho díle teoreticky nabízí na 530 popisů znaků,¹³ Jiří Čarek jich před lety napočítal více než 300.¹⁴ Zaměřili jsme se však, i vzhledem k současnému místu působení, zejména na první díl *Topographie*, popisující tehdejší Rakovnický kraj (sedm měst a devět městeček), doplňovaný údaji ze čtvrtého dílu, věnovaného Boleslavskému kraji (12 měst a 31 městeček).

8 Státní okresní archiv Semily (dále jen SOKA Semily), Farní úřad Bozkov, *Liber rerum memorabilium parochiae Boskowiensis ab anno 1747 pro léta 1747–1890*, kn. 1, s. 493: „*Ad preces religiosi P. Jaroslai Schaller e scholis juniorum comitum de Nostitz professoris, A. 1780 3. Novembris mandatum a R. R. consistorio venit, ut ad concinnanda[m] Topographiam Bohemiae notitia rerum memorabilium detur, sed A. 1781 2. Julii revocatum est, haud dubii, ne inimica secreta resciret. Pono tamen aliquot quaestiones praescriptas, et responsiones transmissas, quomodo erant scripserim, ut soltim hic memoria maneat. Quaestiones erant germanicae, ad quos respondi bohemicae.*“

9 SOKA Semily, Farní úřad Bozkov, *Liber memorabilium*, s. 493.

10 SOKA Semily, Farní úřad Bozkov, *Liber memorabilium*, s. 496.

11 Schaller, Jaroslaus: *Topographie des Königreichs Böhmen*. Vierter Teil. Bunzlauer Kreis. Prag 1786, s. 305–306 („*Herrschaft Semil [...] Boskow*“).

12 SOKA Semily, Farní úřad Bozkov, *Liber memorabilium*, s. 498: „*Haec Religioso Patri Piarum Scholarum Jaroslao Schaller, professori juniorum comitum de Nostitz pro Topographia Bohemiae dedi, sed deinde fuit facere prohibitus, forte ne inimicat notitiam accipiat. Nam posuit nobis quaesita: Wie ist der Ackerbogen [!] hierorths beschaffen? Trif[f]t man nicht in der Nähe dieses Orths alte Rudera? Pfsyikalische Beschaffenheit: einige Sauer- oder Gesundbrunnen?*

Hohe Berge, merckwürdige Krauter, Steine etc. zu finden? Numera oder Zahl der Häuser? Boskovii sunt Numera domorum 94, in pago Jesseney 68, apud dominium 3, in pago Rostok 42.

Dolendum de inhibitione, fecisset per extensum notitiam, et venisset in publicum, Boskovium, quia praefato Patri scripsi, ut haec poneret, et illuminatos imagines B. V. M. Boskoviensis eidem per officium vicariatus Libunensis.“

13 Schaller, Jaroslaus: *Universalregister, darinn die sämtlichen jetzt und ehemed existirenden Städte, Flecken, Schlösser, Edelsitze, Klöster, Dörfer, als auch die merkwürdigen Flüße, Teiche, Bäche, Wälder und Berge, die in den sechszehn Theilen der Topographie des Königreichs Böhmen vorkommen, unter den ehemaligen und jetzigen Benennungen enthalten sind*. Prag und Wien 1791: „*Summe der noch itzt in Böhmen existirenden Oerter [...] 191 Städte, 334 Flecken*“.

14 Čarek, Jiří: *Městské znaky v českých zemích*. Praha 1985, s. 14.

Aniž bychom si činili nároky na úplnost, podařilo se nám v textu těchto dvou dílů nalézt více než padesát zmínek o znacích a erbech. Schallerovy blasony bezpochyby nejsou dokonalé, naopak jsou dost zjednodušené, k tomu často neodpovídají současnosti a nezdá se zřejmě spíše jedná o slovní popisy pečetních znamení. Nezbyvá než přiznat, že s odstupem více než dvou staletí a bez opory odpovědí na osmnáctou otázku dotazníku je poměrně problematické rozhodnout, nakolik jsou tyto dílčí popisy, zachycující především hlavní tinktury štítu a dominantní heraldické či obecné figury, spíše odrazem třeba tehdejšího stavu polychromie tesaných či malovaných památek či domyšlením si barev do pečetních znamení, než nedokonalým blasonem převzatým ze znakového privilegia, jichž se ostatně dodnes moc nezachovalo. Současně bychom však neměli zapomínat ani na hypotetickou možnost soudobé obecné znalosti podoby minimálně zemského znaku či erbů alespoň nejvýznamnějších šlechtických rodů.

V Rakovnickém kraji najdeme zmínku o „*Wappen*“ u tehdejších deseti měst (Rakovník, Velvary, Nové Strašecí, Kralovice, Muncifaj [od roku 1882 Smečno], Slaný, Budyně nad Ohří, Roudnice nad Labem, Hořtka a Kladno) a pěti městeček (Kožlany, Čistá, Zlonice, Vraný, Slavětín). Navíc jsou u osmi míst (Velvary, Skřivava, Horní a Dolní Bělá, Žerotín, Stradonice, Mšené, Slatina, Mikovice) zmíněny většinou epigrafické památky s odkazem na erby šlechtických rodů bývalých či současných majitelů či patronů kostelů. V samotném úvodu ke své práci popsal Schaller genezi znaku Království českého.¹⁵

V Boleslavském kraji bylo v souvislosti s heraldikou zmíněno devět měst (Mladá Boleslav, Nymburk, Sobotka, Turnov, Mělník, Bělá pod Bezdězem, Český Dub, Jablonné v Podještědí, Liberec), 12 městeček (Rovensko pod Troskami, Mnichovo Hradiště, Stará Boleslav, Dubá, Hodkovice nad Mohelkou, Mimoň, Stráž pod Ralskem, Chrastava, Frýdlant, Semily, Vysoké nad Jizerou, Železný Brod) a devět míst s odkazy na jejich šlechtické majitele či patrony (Kost, Sobotka, Turnov, Klášter Hradiště nad Jizerou, Stará Boleslav, Bezno, Liberec, Ves [část obce Černousy], Hrubý Rohozec).

V kladenském okrese jsou Velvary, královské město, připomenuty jednak údajným původním znakem s říšským orlem vytesaným na radnici, Pražské i bývalé Slánské bráně, resp. blasonem současného znaku, jednak také šlechtickými erby na náhrobcích v kostele sv. Kateřiny.¹⁶ U tehdy již pouze poddanského města Slaný je uveden popis znaku s nesprávně určeným štítonošem (horník držící prostici soli), nedoloženým žádným ze zachovaných typářů či otisků pečetí.¹⁷ Muncifaj, město u smečenského zámku, se dočkalo

15 Schaller, J.: *Topographie*. Rakonitzer Kreis, s. 83–85 („*Einleitung* [...] § XXVI. *Wappen des Königreichs Böhmen*“).

16 Tamtéž, s. 98–99: „*Welwar* [...] *Das Stadtwappen war ehemed ein Reichsadler, dessen Spuren noch am Rathhause, wie auch an dem schlauer und prager Thor wahrzunehmen sind; heut zu Tage aber führet sie im rothem Felde zwischen zwei Thürmen einen weißen Löwen, dessen Schweif durch ein Thurmfenster geschlengelt [!] ist* [...] *Im Jahre 1580 den 19. April wurde die Kirche durch einen Donnerschlag sehr beschädiget, zu deren Herstellung 1512 Thuma von Podhořan, ein prager Bürger, wie auch die Hrobčickische, deren Wappen hier noch ein von Marmor gehauener, und mitten in der Kirche gelegter Grabstein anzeigt, und Pietišekysche Familie sehr vieles von eigenem Vermögen beigetragen haben.*“

17 Tamtéž, s. 175: „*Majoratsherrschaft Schlan* [...] *Schlan, Slany, Slana, ehemed königliche Kreis, jetzt aber unterthänige Municipalstadt* [...] *Diese Stadt führte ehemal im Wappen einen böhmischen Löwen in rothem Felde, an der Seite einen Bergknapen mit einer Kuffe Salz in der Hand, und oben eine Kopfzierde in Gestalt eines Helms mit rothen und gelben Federn, und sieben Sternen gezieret.*“

celkem věrohodného blasonu velice pravděpodobně svého pečetního znamení (pouze „vylepšeného“ o uvedení kovu korun na hlavách obou lvů), odkazujícího na martinickou vrchnost.¹⁸ Jenom pečetní znamení je však bezpochyby uvedeno u Kladna, jemuž byl Schallerem za městský znak přisouzen, dle figury bohyně Themis soudě, otisk dnes neznámého typáře zřejmě tehdejší rychty.¹⁹ Stejným způsobem, tedy bez tinktur štítu i figur, byl popsán znak městečka Vraný.²⁰ Ve velice skromné charakteristice městečka Unhošť potom chybí o jeho znaku jakákoli zmínka.²¹ A nepřesně jsou uvedeny tinktury děleného štítu městečka Zlonice (místo červené barvy černá).²²

Z připomenutých erbů bývalých majitelů uveďme alespoň obce Žerotín a Slatina (rytířský rod Žerotínů, ve stříbrném štítě černá orlice se zlatou zbrojí) nebo Stradonice (vladycký rod Kekule ze Stradonic, v červeném štítě tři stříbrné hříče).²³ Velice zajímavou se potom jeví zmínka o poměrně rozsáhlé heraldické galerii s erby šlechtických majitelů v jednom ze sálů dnes již neexistujícího zámku v Mikovicích, původně tvrzi, přestavěné v 16. století. Však také sám Schaller uváděl tento na počátku 19. století zaniklý zámek na současném předměstí Kralup nad Vltavou jako polorozpadlý.²⁴

Z měst v tehdejší Boleslavském kraji připomeňme alespoň zjednodušený blason znaků Mladé Boleslavi a Turnova s odlišnou interpretací obecně známé figury českého lva.²⁵ V prvním případě je totiž ve skutečnosti v modrém štítě nekorunovaný jednoocasý stříbrný lev, ve druhém potom Schaller, hypoteticky při vědomí jeho známosti u poučného čtenáře, ani neuvedl barvu štítu (ovšem doplnil svůj popis o minci v základním

18 Tamtéž, s. 170: „Majoratsherrschaft Smetschna [...] Muncifay, offene Stadt von 96 N. [...] Kaiser Rudolph der Zweite [...] erlaube ihr zwei Löwen mit goldenen Kronen, die in der Mitte zwei Seebumen halten, im Wappen zu führen.“

19 Tamtéž, s. 226: „Kladno [...] Kladno, Stadt mit Mauern und vier Thören [!] an einem Berge [...] und führet in Wappen das Bildniß der Gerechtigkeit mit einer Waagschale.“ Ve Sbírce pečetidel a razítek okresu Kladno v SOkA Kladno je zachován rychtářský typář z Velvar (sign. V 3), nesoucí obdobné pečetní znamení.

20 Tamtéž, s. 188: „Herrschaft Wranay [...] Wranay, Wrani, Wrane, ein Flecken von 117 N. [...] Das Stadtwappen besteht aus zwei Thürmen, zwischen welchen zwei Schweinsköpfe, und zwei Hasen vorkommen.“

21 Tamtéž, s. 124–125 („Aunošt, Unhoscht“).

22 Tamtéž, s. 181: „Allodial-Herrschaft Zlonitz [...] Zlonitz, Zlonice, ehemaliges Dorf wurde 1705 von Kais[er] Joseph [...] zu einem Markflecken erhoben [...] Führet im Wappen einen schwarzen Adler mit königlicher Krone im halb silbernen und halb schwarzen Felde.“

23 Tamtéž, s. 167–168 (Žerotín): „Žerotin, ein Dorf [...] Von dem ehemaligen Schlosse und Stammhause der Herren von Žerotin, die einen Adler in ihren Familienwappen führten, sind nur wenige Merkmalen noch vorhanden.“; tamtéž, s. 183 (Stradonice): „Allodial-Herrschaft Zlonitz [...] Stradonitz [...] Gehörte ehemals den Rittersn von Kekule, die drei Anker in ihrem Wappen führten [...]“; tamtéž, s. 224 (Slatina): „Herrschaft Swolinowes [...] Slatina, von 44 N., nebst einem Schlosse, ehemaliger Rittersitz der Herren von Žerotina, [!] wie es aus einem hier angebrachten Wappen abzunehmen ist.“

24 Tamtéž, s. 224: „Herrschaft Swolinowes [...] Mikowitz, von 38 N., nebst einem halbverfallenen Schlosse [...] Im Saale sind verschiedene Wappen und Aufschriften, der Herren von Ržičan, Bezdězes, Kolowrat, Klínstein, Martinitz, Rabstein, Wartenberg, wie auch des Johann Freih[errn] von Lhota, Herrn auf Mikowitz, und Katharinen Mandalina von Raupowa zu sehen.“

25 Tamtéž, s. 83–85: „Einleitung [...] § XXVI. Wappen des Königreiches Böhmen [...] Der böhmische silberne Löw in rothem Felde, der zwar schon auf das 1170. Jahr [...] erscheint, wurde erst in der Mitte des dreizehnten Jahrhunderts [...] in allen Urkunden, Siegeln und Münzen gebraucht, und bald darauf von allen Aus- und Inländern mit Hintansetzung vorigen Adlers für ein wahres Wappen des Königreiches Böhmen anerkannt, und angenommen.“

kameni františkánského kláštera u kostela sv. Františka s erbem Valdštejnů).²⁶ Příkladem Schallerem přiznaného využití otisku pečeti je město Bělá pod Bezdězem²⁷ a poměrně velký prostor věnoval také popisu epigrafických památek včetně tesaných a malovaných heraldických znaků, třeba erbovní galerii a náhrobkům řady slezských, hornolužických a saských šlechtických rodů v kostele sv. Vavřince v jedné z nejmenších obcí Boleslavského kraje, ve Vsi, části Černous.²⁸

Připomeňme si alespoň ta díla, samozřejmě opět bez nároku na úplnost, jejichž autoři Schallerovu *Topographie* uvedli v seznamu použitých pramenů či literatury, a u kterých se více nebo méně odvolávali na jeho popisy heraldických památek (především znaků měst).

Prvním z nich je hned druhá systematická topografie Království českého, vydaná opět v šestnácti svazcích v letech 1833–1849 venkovským a domácím učitelem, po příchodu do Prahy působícím na tamní konservatoři, Johannem Gottfriedem Sommerem (1782–1848), původem ze saského Leuben, dnes městské části Drážďan.²⁹ Jak je snad již všeobecně známo, Sommer při sepisování své práce vycházel z několikaletého výzkumu tehdejšího profesora malostranského gymnasia Josefa Eichlera (1776–1852), jehož sbírka, uložená v Archivu Národního muzea v Praze, je cenným pramenem mj. pro sfragistická studia.³⁰ A bezpochyby může potvrdit kdokoli, kdo z ní někdy čerpal, že narazit v Eichlerově sbírce na původní dotazníky, jimiž byli obesíláni vrchnostenské kanceláře a duchovní správci farních obvodů, není vůbec žádným problémem.

Sommer při kompilaci své topografie hojně využíval ze Schallerova díla především historických údajů, heraldické památky nevyjímaje, přičemž je zřejmě nezdárka prakticky

- 26 Schaller, J.: *Topographie*. Bunzlauer Kreis, s. 5 (Mladá Boleslav): „*Jung Bunzlau [...] Die Stadt führet im Wappen einen böhmischen Löwen in blauem Felde, und hat das Privilegium sich bei Sigilirung [...] des rothen Wachses bedienen zu können.*“; tamtéž, s. 59, 62 (Turnov): „*Allodialherrschaft Groß Shall [...] Turnau, Turnov nad Jizerou [...] eine offene Herrstadt mit einem Schlosse an dem Flusse Iser [...] und führt im Wappen einen aufrechts stehenden böhmischen Löwen [...] legte Ferdinand Ernest Reichsgraf von Waldstein [...] ersten Grundstein zu diesem Kloster, und der dabei stehenden Kirche unter dem Tit[el] des h[eiligen] Franciskus Seraph[icus], und ließ in diesem Steine zum ewigen Andenken eine silberne Münze beisetzen, deren Face das waldsteinische Wappen, der Revers aber den Namen des Stifters vorgestellt hatte.*“
- 27 Tamtéž, s. 205: „*Allodialherrschaft Weißwasser [...] Weißwasser, Neu Pösig, Biela, Alboaqua, eine freie Schutzstadt mit einem Schlosse [...] führet im Wappen zwei runde, und einen viereckigten Thurm, in der Mitte ein kleines Schild, darauf der böhmische Löw vorgestellt wird mit folgender Aufschrift: Sigillum civium in Alba aqua [...] Das Rathaus [...] Oben der Hauptthüre stellt sich das im Stein gehauene Stadtwappen [...]*“
- 28 Tamtéž, s. 290: „*Herrschaft Friedland [...] Wiese [...] mit einem Mayerhofe und einer Pfarrkirche unter dem Tit[el] des h[eiligen] Laurenz M[ärtyrer] [...] In der Pfarrkirche sind auch verschiedene adeliche Wappen anzutreffen: der Herr[e]n Hohberg von Leipz, Nostitz von Ullersdorf, der Hrn. von Haugwitz, Kyan [!; Kynau] von Bertelsdorf, Geisler von Byle, Zaltza von Linde, Stangen von Stonsdorf, der Hrn. von Bellwitz, Czernhause, und Gersdorf. An der Epistelseite des hohen Altars ist ein im Stein gehauenes Monument des ehemaligen Lehnsbesitzers von Wiese Hrn. Friedrichs von Uechritz [!; Uechtritz], [...] Unter dem Thore trifft man mit der Jahrzahl 1691 das Wappen, und die Gruft der Hrn. von Büchler an, darinn Johann von Büchler, Herr auf Lautsche, Frau Anna von Büchler, gebohrne von Schwarz, und Fräulein Beata Nunciata von Büchler beigelegt sind. Auf dem Kirchhofe sind auch einige Grabsteine von 1521, 1560, 1586 vorhanden [...] die Namen der Hrn. von Hohberg, von Nostitz, Gersdorf, Czirnhaus [!], Büchler, Bellwitz, Rodowitz, Metzgerode, und der Hrn. von Millendorf, oder Millenhans [...]*“
- 29 Sommer, Johann Gottfried: *Das Königreich Böhmen, statistisch-topographisch dargestellt*. 16 Bände. Prag 1833–1848.
- 30 Archiv Národního muzea v Praze, Sbírka G – Eichlerova topografická sbírka 1825–1832.

opsal, jindy pouze v poznámkách citoval příslušný svazek a stranu. Třeba pro město Slaný zopakoval jeho chybnou identifikaci štítonoše, byť s odvoláváním se na otisky starých pečetí, u Muncifaje pouze konstatoval, že tato původně vesnice byla na přímluvu Jana Bořity z Martinic povýšena na městečko a navíc získala od krále Vladislava II. Jagellonského znak i své nové jméno.³¹ Příklady přímé citace Schallera mohou být jednak znak městečka Slavětín na panství Peruc, jednak Kladno, pro něž sice žádnou heraldickou památku neuvedl, zato však opravoval svého předchůdce u jména předchozích držitelů dominia a města Žďárských ze Žďáru.³² Konečně spíše výjimečně Schallera vlastním blasonem městského znaku doplňoval, jako v případě Unhoště.³³

Pro české země vůbec první prací, odborně zaměřenou na městskou heraldiku, byly *Städtewappen des österreichischen Kaiserstaates* (vyšly nakonec čtyři díly) z pera Vincenze Roberta Widimského (1793–1865). Dílo plzeňského rodáka, původním povoláním lékárníka a později kronikáře slezského Města Albrechtic, bylo dlouhou dobu vnímáno jako základní suma znalostí a bylo často nekriticky využíváno. V prvním svazku, věnovaném Království českému, popsal na 560 znaků měst, jejich částí (Praha) a městeček s blasony i vyobrazeními v barevné příloze.³⁴ Widimsky se sice dopustil řady chyb a omylů (jen z kladenského okresu jsou takovým příkladem třeba Zlonice), z nichž část lze přičíst na vrub dobově podmíněnému stavu poznání dějin jednotlivých měst, o nedostatečném výzkumu už tak špatně přístupných archivních pramenů ani nemluvě, přesto však lze pokládat jeho *Städtewappen* za významné dílo, již jen kvůli autorově snaze o úplnost popisované materie. Ostatně jeho popisy a kresby znaků se objevily v heslech řady měst a městeček Ottova slovníku naučného.³⁵

Dalšími autory, kteří se ve svých pracích, byť nikoli primárně v souvislosti s městskou heraldikou, alespoň částečně dovolávali Schallerovy topografické příručky, byli zpracovatelé Soupisů památek historických a uměleckých v Království českém pro jednotlivé po-

31 Sommer, J. G.: *Das Königreich Böhmen*. Dreizehnter Band. Rakonitzer Kreis. Prag 1845, s. 52 (Slaný): „Herrschaft Schlan [...] Schlan (Slany, Slana) [...] Das Wappen der Stadt ist ein rother Schild mit dem böhmischen weißen (silbernen) Löwen. Auf ältern Siegeln steht zur Seite des Schildes ein Bergknappe mit einer Kufe Salz in der Hand, über dem Schilde ein Helm mit rothen und gelben Federn und sieben Sternen geziert.“; tamtéž, s. 66 (Muncifaj): „Fideicommiß-Herrschaft Smečna [...] Munzifaj (vom lateinischen Mons Fagi, Buchenberg), ö[stlich] an Smečna liegend [...] Bis 1510 war der Ort nur ein mit Smečna vereinigtes Dorf und hieß Unter-Smečna, wurde aber damals auf Bitte des Johann Bořita von Martinitz durch K[önig] Wladislaw II. zum Marktflcken erhoben, mit einem Wappen beschenkt und ‚Munzifaj‘ genannt.“

32 Tamtéž, s. 89 (Slavětín): „Allodial-Herrschaft Perutz samt Slawětín und Wrbičan [...] II. Gut Slawětín, Slawětín [...] Der Ort scheint ehemals Stadtgerechtigkeit und ein eigenes Wappen gehabt zu haben. (Schaller, S. 192)“; tamtéž, s. 251 (Kladno, v poznámce označené hvězdičkou): „Gut Kladno und samt dem Lehngute Hnidaus [...] Die Grafen von ‚Sora‘, welche Schaller, S. 226, als Besitzer von Kladno nennt, waren eben die Grafen von Saar (Ždiarsky von Ždiar) [...]“.

33 Tamtéž, s. 282 (Unhošť): „Die vereinigten Herrschaften und Güter Pürglitz, Kruschowitz, Nischburg, Wschetat, Panaschow-Augezd, Skřiwan, Podmohl und Woleschna [...] Unhoscht, Aunhoscht (Unhošť), Municipal- und Schutzstadt [...] Das Wappen, ein Hirsch in natürlicher Farbe im blauen Felde mit goldenem Geweihe und einem goldenen Ringe am Halse, wurde der Stadt im Jahre 1489 vom Könige Wladislaw verliehen.“

34 Widimsky, Vincenz Robert: *Städtewappen des österreichischen Kaiserstaates*. I. Königreich Böhmen. Wien 1864; týž: *Städtewappen des österreichischen Kaiserstaates*. II. Herzogthum Salzburg. III. Herzogthum Schlesien. IV. Herzogthum Steiermark. Wien 1864.

35 *Ottův slovník naučný*. 1–28. Praha 1888–1909.

litické okresy, pro námi sledované regiony konkrétně Josef Vítězslav Šimák (1870–1941), Zdeněk Wirth (1878–1961) a Ferdinand Velc (1864–1920).³⁶

Během sedmdesátých a osmdesátých let 20. století vyšlo hned několik publikací, v nichž se jejich autoři pokusili o co nejúplnější podchycení historického vývoje městské heraldiky (popisy a barevná vyobrazení znaků, nákresy či reprodukce otisků pečeti) jak v několika z tehdejších krajů, tak v celé České socialistické republice. Zatímco Vladimír Ruda (1922–1990) za spoluautorství Josefa Bechyně (1932–1987), Jana Smetany (1940–2013) a Jindřicha Tomase (1927–2010) pouze upozornili v úvodu své práce o severočeském regionu na četné Schallerovy omyly, Alois Příbyl (1914–1988) s Karlem Liškou (1910–1993) se při popisech znaků středočeských měst a městeček na jeho systematickou topografii odvolávali poměrně často, byť především opět při poukazování na chyby v blasonech (např. Slaný).³⁷

Nejvíce se Schallerovým heraldickým popisům věnoval, byť vedle krátké charakteristiky v úvodu zejména důslednými citacemi příslušných pasáží jeho díla v oddíle „Literatura“ u příslušného hesla, ve své obsáhlé knize z roku 1985 Jiří Čarek (1908–1985).³⁸ Ta byla výsledkem téměř dvacetileté práce se soupisem městských znaků a znakových privilegií, k němuž podklady zasílané od roku 1967 jednotlivými okresními archivy shromažďovala jím vedená komise při Archivní správě Ministerstva vnitra ČSR.³⁹ Domnívám se, že navzdory výhradám, zaznívajícím především z řad některých současných tvůrců obecních symbolů, neztratila Čarkova kniha pro českou, moravskou a slezskou městskou heraldiku dodnes svůj význam. Nejnověji Schallerovu topografii zmiňovala ve svých pracích, zaměřených především na sfragistickou část Eichlerovy sbírky, Klára Woitschová.⁴⁰

Máme-li se na úplný závěr pokusit shrnout přínos Schallerovy *Topographie des Königreichs Böhmen* pro současný výzkum vývoje městské heraldiky, je třeba vyzdvihnout především její prvenství soustavnějšího přehledu heraldických památek Království českého, zároveň ji však lze vnímat i jako doklad soudobého stavu poznání na poli této pomocné vědy historické, jejíž výuka byla navíc čerstvě konstituována na filozofické fakultě pražské

36 Velc, Ferdinand: *Soupis památek historických a uměleckých v Království českém od pravěku do počátku 19. století*. XX. Politický okres slánský. Praha 1904; Wirth, Zdeněk: *Soupis památek historických a uměleckých v Království českém od pravěku do počátku 19. století*. XXVI. Politický okres kladenský. Praha 1907; Šimák, Josef Vítězslav: *Soupis památek historických a uměleckých v Království českém od pravěku do počátku 19. století*. XXXII. Politický okres turnovský. Praha 1909; týž: *Soupis památek historických a uměleckých v Republice československé*. XLVI. Okres mnichovohradištský. Praha 1930.

37 Bechyně, Josef – Smetana, Jan – Tomas, Jindřich – Ruda, Vladimír: *Znaky severočeských měst*. Most 1971; Příbyl, Alois – Liška, Karel: *Znaky a pečeti středočeských měst*. Praha 1975.

38 Čarek, Jiří: *Městské znaky v českých zemích*. Praha 1985; zhodnocení Schallerovy *Topographie* tamtéž, s. 14.

39 Odborná veřejnost byla o průběhu soupisové akce informována, např. Čarek, Jiří: *K soupisu znakových privilegií a znaků našich měst*. Archivní časopis 18, 1968, č. 3–4, s. 210–211; týž: *K otázkám současné městské heraldiky*. Archivní časopis 22, 1972, č. 4, s. 185–190. Korespondence ohledně soupisu mezi tehdejšími Okresním archivem Kladno a Komisí pro znaky měst při AS MV ČSR (prostřednictvím Státního archivu v Praze), působící v Archivu hlavního města Prahy, srovnaj SOKA Kladno, fond Státní okresní archiv Kladno, Registratura Okresního archivu Kladno, např. čj. OAR 250/1966 – 7 („Pokyny k soupisu městských znaků a znakových privilegií“), čj. OAR 182/1967 – 7 („Soupis městských znaků a znakových privilegií – hlášení A“), čj. OAR 133/1968 – 7 („Soupis znaků měst – informace o současném stavu akce“).

40 Woitschová, Klára: *Otisky dějin. Pečeti Eichlerovy sbírky*. Praha 2013; táž: *Otisky pečeti v Eichlerově sbírce Národního muzea*. Časopis Národního muzea. Řada historická 181, 2012, č. 1–2, s. 69–84.

univerzity. Stejně tak ji ale můžeme považovat za dosud poněkud opomíjený pramen heraldiky, přestože nevíme, nakolik se Schaller při popisu heraldických památek spoléhal pouze na údaje získané ze svých dotazníků, resp. v jakém rozsahu a zda vůbec využil i vlastní záznamy ve stylu „znaky a erby spatřené“. Ne vždy zmínil konkrétní případy použití blasonovaných znaků měst. Pokud ano, často odkazoval na epigrafické památky (např. Velvary). A tak se můžeme pouze dohadovat o míře (ne)dochování jím popisované skutečnosti (třeba polychromie) ze sklonku 18. století do současnosti či bližší minulosti.

Schaller's *Topographie des Königreiches Böhmen* as a source of heraldry

The article deals with the oldest topography of the Kingdom of Bohemia, especially one of the questions that Jaroslav Schaller addressed to his respondents focusing on the shape of the coats of arms of cities and towns in their vicinity. Although references to the blazons described by Schaller have appeared in a number of subsequent works, the author considers Schaller's *Topographie* to be a neglected written heraldic source.

A search through religious archive fonds in the State District Archives in Semily and Kladno did not uncover many traces of Schaller's questionnaire. In spite of this, based on an analysis of two parts of Schaller's *Topographie des Königreiches Böhmen* for the Boleslav and Rakovník regions, the study tries to answer the question of how far this work is useful for contemporary research into the historical development of civic heraldry.

Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.